

واکاودی نقش مدیریت شهری در برگزاری آیین های مذهبی؛ نمونه موردی: میدان نبوت شهرداری منطقه ۸ کلان شهر تهران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۵

کد مقاله: ۳۸۰۹۴

فاطمه تنهایی^۱

چکیده

آیین های فرهنگی-مذهبی در ایران همانند رخدادی هستند که ریشه در باورها و اعتقادات تک تک افراد جامعه دارند و از نسلی به نسل دیگر منتقل شده اند و هر ساله مردم با برگزاری این آیین ها و باورها، اعتقادات خود را محکم تر می سازند. ارزشها، باورها و اعتقادات سهم عمده ای در شکلهای به محیط انسانی علی الخصوص محیط شهری دارند، در این میان مراسم عزاداری ابا عبدالله الحسین (ع) به دلیل برگزاری بیش تر در فضاهای عمومی شهر، نقش زیادی در شکل، کالبد، رنگ و ویژگی های عینی شهر ایجاد کرده است. تغییرات کالبدی و فعالیت های غیر کالبدی حاصل از این مراسم در شهر نظیر تعزیه خوانی، نوحه خوانی، هیئت ها و دسته های عزاداری، مراسم نذری، چراغانی و سیاهپوش معابرو محله ها، نصب پرچم ها و المان های مخصوص در این ایام در سطح شهر باعث ایجاد تغییراتی پویا در مفاهیم و مولفه های هویتی شهر ایرانی می گردد. در گذشته به علت اینکه شهرها به ویژه شهر تهران به این میزان رشد و توسعه نیافته بود چند معبر و میدانی برای اجرای این مراسم در نظر گرفته می شد که با توجه به جمعیت آن زمان پاسخگوی نیازهای مردم بود، ولی با گذشت زمان و توسعه و رشد شهرها و همچنین بروز تغییرات در نیازهای مردم در اجرای این آیین ها با توجه به کمبود فضاهای شهری و در نظر گرفته نشدن فضای مخصوص برای اجرای این مراسم تغییراتی حاصل شد. در این میان مدیریت شهری به عنوان متولی اصلی اداره فضاهای عمومی شهر می تواند تاثیر مهم و بسزایی در برگزاری بهتر مراسم های ماه محرم که تبلور آن در تاسوعا و عاشورا حسینی است و دیگر مراسمات آیینی داشته باشد. این مطالعه به صورت تحقیق توصیفی و جمع آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه ای جهت تنظیم ادبیات نظری تحقیق استفاده شده است. در این تحقیق سعی شد که توان و پتانسیل های خیابان ها و سایر فضاهای موجود در میدان نبوت منطقه هشت کلان شهر تهران شناسایی شوند تا برای ساماندهی این فضاها به منظور ساماندهی اجرای مراسم فرهنگی- مذهبی راهکارهایی ارائه گردد

واژگان کلیدی: مدیریت شهری، آیین های مذهبی، تاسوعا و عاشورا

۱- مقدمه

فضاهای شهری از دیر باز جذابترین فضاها را تشکیل می‌داده‌اند (دیناری، ۱۳۸۴) فضای شهری یکی از عناصر ساخت فضای شهر است که همراه با تاریخ یک ملت درادوار مختلف به وجود می‌آید، شکل می‌گیرد و دگرگون می‌شود. فضای شهری همان فضای باز و سر پوشیده شبکه ارتباطات یعنی راهها، میدانها و فضاهای ورودی هستند که راهها شامل بازارها و معابر می‌شوند. هر یک از فضاهای شهری به تنهایی دارای کارکردهای متفاوتی می‌باشند (توسلی و بنیادی، ۱۳۷۱، ۹). رویدادها و آیین‌های ایرانی-اسلامی نقش مهمی در هویت شهر و فضاهای شهری برخوردارند. آیین‌هایی همچون نوروزنامه خوانی و بازیهای ملی و محلی، آیین‌های ماه رمضان، جشنها و اعیاد شیعی، سوگواری‌های محرم و صفر از جمله آیین‌های هویت بخش به فضاهای شهری ایرانی-اسلامی محسوب می‌شوند. فضاهای عمومی شهری بویژه گره‌هایی همچون میدانها، میدانچه‌ها و جلوخان مساجد با فراهم آوردن امکان اجتماع و برگزاری رویدادهای آیینی، این هنرها را با خود عجین می‌نمودند. این نوع ارتباط مستحکم بین مردم، به عنوان مجریان و مخاطبان رویدادهای آیینی و فضاهای عمومی شهری تقویت بن‌مایه‌های اجتماعی و هویتی جامعه را به دنبال داشته است. در دوره گذشته فضاهای شهری با ارائه زمینه و بستری پیاده‌مدار، داشتن محل-های نشستن و تماشا برای مردمان، سکویی برای مجریان تعزیه و دیگر رویدادهای، شاه‌نشین و مکان‌هایی برای نشستن بزرگان شهر و محیطی ایمن و امن، ارتباط مذکور را ایجاد کرده و میزبان رویدادهای آیینی بوده‌اند. امری که در دوره معاصر دچار تزلزل شده و فضاهای شهری نه تنها میزبان مناسبی برای رویدادهای آیینی نیستند، بلکه با اولویت دادن به سواره، ترکیب نامطلوب کالبد، فعالیتها، کاربرها و ... در جهت عکس این امر، حرکت می‌نماید. این موضوع می‌تواند به دلایلی از قبیل کم توجهی به جایگاه انسان و ساحت وی، نگاه‌های تک بعدی به فضاهای شهری بویژه نگاه صرف مهندسی، اولویت دادن به سواره و ملزومات آن باشد. از طرفی برگزاری آیینها، فعالیتها و رویدادهای مقدس مانند عبادت و نیایش جمعی و فردی، تعزیه و سوگواری در فضاهای مذهبی ضمن پیوند روحی مردم به این مکانها، معانی خاصی را در ذهن شهروندان تداعی می‌نماید این معانی می‌توانند به اصول دین یا فروع آن مربوط باشند یا برداشتی از آنها و ... معانی مقدسی که بر ذهن هر ایرانی مسلمانی نقش بسته و ماندگار میماند. علاوه بر آن مکانهای مذهبی به عنوان مامن و پناهگاهی برای دردمندان و متوسلین به دین و بزرگان دینی برای نیایش و طلب حوائج و دعا برای گشایش در امور یا به عنوان مامن و پناهگاهی برای مسافران، درراهماندگان، نیازمندان، فقرا و ... می‌باشد. (تبیین جایگاه رویدادهای آیینی ایران -اسلامی در هویت فضاهای شهری- دکتر اصغر مولایی-استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی، تبریز ایران). در گذشته به علت اینکه شهرها به ویژه شهر تهران به این میزان رشد و توسعه نیافته بود چند معبر و میدانی برای اجرای این مراسم در نظر گرفته می‌شد که با توجه به جمعیت آن زمان پاسخگوی نیازهای مردم بود، ولی با گذشت زمان و توسعه و رشد شهرها و همچنین بروز تغییرات در نیازهای مردم در اجرای این آیین‌ها با توجه به کمبود فضاهای شهری و در نظر گرفته نشدن فضای مخصوص برای اجرای این مراسم تغییراتی حاصل شد. میدان نبوت در شرق تهران که جزئی از فضاهای شهری است، به مثابه یک عرصه عمومی منحصر به فرد در مقیاس شرق تهران و نیز مرکزی کارکردی خدماتی-فراغتی دارد اگر کارکرد فرهنگی پیدا کند، مکان مناسب جهت برگزاری مراسم‌ها و آیین‌های مذهبی و ملی است و مدیریت شهری در برپایی و ایجاد زیر ساخت‌ها و مکان‌های مناسب جهت میهمانان و گردشگران در برگزاری این آیین‌های ملی-مذهبی می‌تواند به هر چه جاذب تر شدن آن کمک کند، که در نتیجه رضایت شهروندان، مسافران و ... به دنبال خواهد داشت.

۲- مبانی و چارچوب نظری پژوهش

۲-۱- ارتباط و تعامل مراسم آیینی-مذهبی با شهر

شهر مجموعه‌ای فرهنگی-کالبدی است که بر اساس نیازها فعالیت‌ها و رفتارهای ساکنان آن شکل گرفته است. شهر و فضاهای آن جایگاهی برای این گونه اتفاقات هستند. بدین ترتیب فضاها و خصوصیات آنها بستگی شدیدی به نحوه فعالیت و الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان دارند. البته این مورد یک ارتباط دو طرفه است به طوری که فضاها از یک سو آیینیه تمام‌نمای فعالیت‌ها و الگوهای رفتاری جامعه است و از سوی دیگر بر فعالیت‌ها و رفتارهای ساکنان تأثیر زیادی می‌گذارند. میزان سازگاری بین فضا و کالبد با فعالیت‌ها و رفتارهایی که در آن مطالعه چگونگی ارتباط مراسم آیینی-مذهبی با شهر اتفاق می‌افتد معیار مهمی برای ارزیابی میزان سلامت، توانایی و هماهنگی جامعه است؛ در واقع، اگر جامعه قادر به ایجاد بستری مناسب برای فعالیت‌ها و رفتارهای ساکنان نباشد نمی‌تواند ادعای فضای شهری به عنوان غنای فرهنگی کند(پاکزاد، ۱۳۸۶: ۴۶) مهم‌ترین عامل ساخت شهر در طول تاریخ جهان و ایران بهترین بستر مراسم آیینی، مناسک، نمایش‌ها و محاکمه‌ها و ... بوده است. به عبارتی مراسم آیینی، مذهبی یا قومی از راه‌های اجتماعی-فرهنگی شامل سنت‌ها، رسوم، دانش‌ها و باورهای عامه، اخلاقیات و ارزشهای پایدار به وجود می‌آیند و تعیین‌کننده عناصر پایدار فضای شهری و خصلت ذاتی آن می‌شوند و در طول زمان به کندی تغییر می‌کنند(پارسی، ۱۳۸۱: ۴۶) در نتیجه در تعامل تاریخی بین مجموعه مراسم آیینی-مذهبی و فضای شهری هر کدام بر دیگری اثر می‌گذارد. این مراسم در واقع نوعی ارتباط بین انسان فضا، کالبد و تاریخ (انسان‌های آزاده و ارزشهای انسانی مطرح در حماسه عاشورا) برقرار می‌کند.(امین زاده، ۱۳۷۹: ۲۳) در نتیجه به عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار بر سازمان فضایی مجتمع‌های

زیستی که از دیر باز در آن برپا می شوند حائز اهمیت است. صاحب نظران بسیاری درباره تعامل بین آیین های جمعی و شهر به ویژه شهر های تاریخی مطالعه کرده اند. بسیاری از آنها بر نقش فضاهای شهری در فراهم کردن بستر مناسب برای وقوع فعالیت ها ضمن تأکید بر تأثیرپذیری از آن اشاره می کنند این مراسم در ایجاد حس ماندگاری و پایداری فضای شهری نقش دارند. آرای برخی نظریه پردازان در خصوص تأثیر مراسم آیینی بر شهر، در جدول شماره ۱ گردآوری شده است.

جدول ۱. جمع بندی نظرات تعدادی از اندیشمندان در رابطه با اهمیت تعامل مراسم آیینی و شهر (ماخذ: پارسى، ۱۳۸۹ نقل از دکتر اسماعیل شیعیه، بررسی تعامل مراسم آیینی و ساخت شهر مشهد در طرح های توسعه شهری، نمونه موردی مراسم عزاداری ایام محرم و صفر در بافت قدیم مشهد، فصل نامه علمی و پژوهشی، ۱۳۹۲)

نظریه پرداز	نحوه تعامل مراسم آیینی و شهر
گوردن کالن	مفاهیم آیینی به دیگران از طریق برگزاری مراسم آیینی در فضای عمومی انتقال پیدا می کند
رالف	ایجاد حس ماندگاری در فضاهای شهری از طریق معنا و مفاهیم مراسم آیینی
کامیلو سیتیه	ایجاد عرصه عمومی و پایانی آن از طریق برگزاری مراسم مختلف
راب کریر	ساماندهی فضاهای عمومی به وسیله مجموعه فعالیت های آداب و رسوم اجتماعی
آلدو روسی	شکل گیری ساختار شهر و تضمین ماندگاری آن از طریق عوامل فرهنگی شامل آداب جمعی
سید حسن نصر	انتقال آموزه ها و تعلیم سنت (مذهب) از طریق کاربرد مفاهیم آیینی در مقاطع مختلف مکان و زمان
سلطان زاده	معابر و فضاهای شهری بستر وقوع مراسم و آداب اجتماعی و مذهبی

۲-۲- مراسم آیینی و آیین های جمعی

بنا به مستندات تاریخی و گزارش سفرنامه ها در شهرهای ایران از دیرباز آیین ها و مناسک جمعی مختلفی صورت می پذیرفته است. برخی از این آیین ها حتی تا اوایل قرن حاضر نیز به صور گوناگون اجرا می شده اند؛ از جمله صورتهای مختلف آیین طلب باران، آفتاب و باد؛ لیکن بدون شک هیچکدام از آیین های جمعی مرسوم در ایران تداوم، انسجام و از جهتی یگانگیو عظمت های آیین های سوگواری برای امام سوم شیعیان را ندارد. این آیین که از جهتی بازنمایی یک رویداد مهم تاریخی است؛ از دیرباز باشکوه و تأثیر عظیم برگزار می شود. محققان بسیاری به شباهت های بین این آیین و آیین های کهن در ایران باستان اشاره دارند (یارشاطر، ۱۳۶۷، ص ۴۲) و (عنصری، ۱۳۷۱، ص ۲۵) و (همایونی، ۱۳۶۸، ص ۱۰۸) از سویی دیگر، از سویی دیگر، اسطوره شناسان، سابقه مناسک و آیین های جمعی را بسیار کهن می دانند و عموماً به ابعاد نمادین بسیار غنی آنها اشاره دارند. آیین های جمعی معمولاً شامل مجموعه به هم پیوسته ای از مراسم است که برگزارکنندگان آن با نمایش، حرکات تنظیم شده همراه با استفاده از شمایل و علامتهای خاص، شبیه سازی (گاهی همراه با موسیقی و کلام) در فضای مشخصی به اجرا می گزارند و یا طی آن فضاها و اماکن عموماً مقدسی را از طریق مسیرهای ثابت در پیکره سکونتگاه طی می کنند. این آیین ها ممکن است فصلی و مقارن با دوره های باروری گیاهان و یا سالیانه بوده، و یا رویداد تاریخی را بازسازی کنند. (امین زاده، ۱۳۸۶، ص ۶)

۳- پیشینه و تاریخچه

می توان مراسم آیینی را نوع خاصی از گفتار و اعمال منظم دانست که از آموزه های دینی و ماورایی سرچشمه گرفته و یا برای بیان احساسات دینی و مذهبی به کار گرفته می شود و به دلیل قدمت زیادی که دارند در بیشتر موارد با سنت و تاریخ مردمان یک منطقه پیوند خورده اند و جزئی از فرهنگ روزانه و انکارناپذیر مردم شده اند مراسم آیینی، وسیله اجرایی آموزه ها و دستورهای دینی و مذهبی در هر جامعه ای است، و از آن جا که این دستورات، اغلب شامل تعلیم اخلاقی و تعدیل کننده افراط و تفریط های رفتاری برای اعضای یک جامعه است، می توان به روشنی به ارتباط مستقیم مراسم آیینی با ارزش های اخلاقی پی برد، به طوری که در اکثر موارد، نمونه های آرمانی و متعالی اخلاقی افراد یک جامعه، در حین برگزاری مراسم آیینی آنها مشاهده می شود. احترام به کار و فرهنگ، یاری متقابل (تعاون)، وفای به عهد، نگه داشتن حرمت سالخوردگان، مراقبت از کودکان، عشق به دین و میهن، سرزنش بدی و شرارت، نکوهش بیدادگری و ستم، مردانگی، ثبات، صمیمیت، ایثار و... نمونه هایی از ارزش های اخلاقی هستند که از طریق مراسم آیینی منتقل می شوند. البته ناگفته نماند که این گونه مراسم ها، همیشه و در همه ادیان و همه جوامع و همه زمان ها، باعث اشاعه ارزش های اخلاقی در میان افراد جامعه نمی شوند، بلکه در مواردی هم ممکن است باعث شوند که یک سری رفتارهای غیر ارزشی در میان شرکت کنندگان رواج پیدا کند. برای مثال در جشن رنگ که هر ساله در هندوستان برگزار می شود و مردم به قصد افزایش شادی و تقویت روحیه گذشت و فروخوردن خشم، به سر و صورت و بدن یکدیگر رنگ می پاشند، اصل اخلاقی حرمت نهدان به حریم شخصی دیگران نادیده گرفته می شود و بیشتر به یک رفتار غیر اخلاقی شباهت پیدا می کند. می توان مراسم آیینی را نوع خاصی از گفتار و اعمال منظم دانست که از آموزه های دینی و ماورایی سرچشمه گرفته و یا برای بیان احساسات دینی و مذهبی به کار گرفته می شود و به دلیل قدمت زیادی که دارند در بیشتر موارد با سنت و تاریخ مردمان یک منطقه پیوند خورده اند و

جزئی از فرهنگ روزانه و انکارناپذیر مردم شده‌اند مراسم آیینی، وسیله اجرایی آموزه‌ها و دستورهای دینی و مذهبی در هر جامعه‌ای است، و از آن جا که این دستورات، اغلب شامل تعالیم اخلاقی و تعدیل کننده افراط و تفریط‌های رفتاری برای اعضای یک جامعه است، می‌توان به روشنی به ارتباط مستقیم مراسم آیینی با ارزش‌های اخلاقی پی برد، به طوری که در اکثر موارد، نمونه‌های آرمانی و متعالی اخلاقی افراد یک جامعه، در حین برگزاری مراسم آیینی آنها مشاهده می‌شود. احترام به کار و فرهنگ، یاری متقابل (تعاون)، وفای به عهد، نگه داشتن حرمت سالخوردگان، مراقبت از کودکان، عشق به دین و میهن، سرزنش بدی و شرارت، نکوهش بیدادگری و ستم، مردانگی، ثبات، صمیمیت، ایثار و ... نمونه‌هایی از ارزش‌های اخلاقی هستند که از طریق مراسم آیینی منتقل می‌شوند

رضایی قلعه (۱۳۹۳) در مقاله خود، به تأثیر آیین محرم بر کالبد شهرسازی در دوران معاصر (مورد مطالعه: شهر آران و بیدگل) پرداخته و نتیجه این مقاله نشان دهنده آن است که مهم‌ترین عامل موثر در شکل‌گیری کالبد شهرهای سنتی ما نیز برگرفته از همین دین و آیین می‌باشد مولایی (۱۳۹۹) در مقاله خود، به تبیین جایگاه رویدادهای آیینی ایرانی- اسلامی در هویت فضاهای شهری پرداخته و نتیجه این مقاله نشان می‌دهد با مطالعه و بررسی وضعیت فضاهای شهری در شهرهای معاصر مشخص گردید که این فضاهای عمومی از نظام سواره تأثیر پذیرفته و خلاء طراحی شهری در آنها به شدت احساس می‌شود. تحقق این امر مهم می‌تواند مقدماتی برای بازآفرینی هنرهای آیینی بویژه هنرهای نمایی و ارتقای قدرت ملی انجامد. رابطه مابین هنرهای آیینی و فضاهای شهری رابطه ای فرهنگی و اجتماعی بوده که ریشه در هویت ایرانی و اسلامی شهرها و روستاهای ایرانی دارند. مهدیزاده (۱۳۸۶): در مبانی و راهکارهای توسعه گردشگری در ایران به بررسی صنعت گردشگری پرداخته و راهکارهایی مانند گسترش فعالیت‌های شهرداری و دیگر سازمان‌ها را ارائه کرده است و به این نتیجه رسیده است که تمامی مسایل مرتبط با گردشگری ایران، با همکاری سازمان‌های مربوطه مرتفع می‌شود. منشی زاده و مرادی (۱۳۸۶) در تأثیر گردشگران مذهبی بر روی فضاهای کالبدی شهر مشهد به بررسی این تأثیرات پرداخته و به این نتیجه رسیده است که با گسترش و رفت و آمد روزافزون زائران به این شهر و قدیمی بودن بافت اطراف حرم، مشکلات فراوانی برای زائران به وجود آمده است. علیلو، (۱۳۹۴) به بررسی رابطه فضای شهری مطلوب با برگزاری آئین‌های عزاداری مطالعه موردی: مراسم عزاداری دهه محرم در محله خطیه شهر تبریز پرداخته و نتیجه این مقاله نشان می‌دهد که با توجه به بررسی‌های انجام شده حداقل مردم طراحی و مناسب سازی فضاهای باز در اطراف مساجد را بهترین گزینه برای برگزاری مراسمات عزاداری در ماه محرم می‌دانند.

۴- برگزاری مراسمات آیینی - مذهبی در شهر الله اباد هندوستان

هنر باور نکردنی یکی از کشورها مانند هند این بوده که مدارهای گردشگری بسیاری را در هند شناسایی و ضمن ایجاد تغییرات فراوان فیزیکی در شهرهای مختلف، صنعت گردشگری را در برخی از شهرهای این کشور که بالقوه دارای پتانسیل است با مهندسی و ایجاد تغییرات چشمگیری بالا برده است. برخی از شهرهای مذهبی این کشور از جمله "الله آباد" دارای تاریخ و اهمیت فرهنگی غنی است. این شهر در متون مقدس هندو، از جمله رامایانا و مهابهاراتا ذکر شده است. سنگام محل تلاقی بی نظیر سه رودخانه گانگا، یمونا و ساراسواتی است. مردم این کشور، جشنواره بزرگی در ماه‌های ژانویه و فوریه برگزار می‌کنند. با توجه به اینکه گردشگری به عنوان یکی از سریع‌ترین بخش صنعت در حال رشد در اقتصاد جهان ظاهر شده است. این ایالت به دلیل میراث و ارزش منطقه ای جایگاه خود را در "نقشه گردشگری جهان" به عنوان یکی از مقاصد مهم گردشگری قرار داده است. اماکنی از جمله آگرا، الله آباد، بنارس و ماتورا در چند سال گذشته تعداد زیادی از گردشگران را به خود جذب کرده اند. این ایالت جاذبه های مذهبی زیادی از جمله سنگام و کلیسای جامع مقدس دارد. این شهر هر ۶ سال یک بار میزبان "بزرگترین گردهمایی مذهبی جهان" است و در ۲۰۰۰ سال گذشته بسیار تکامل یافته است، اما در مواردی بی توجهی در نگهداری به دلیل چالش‌های برنامه ریزی شهری باعث کاهش جاذبه های گردشگری شده است. وضعیت خدمات و امکانات این کشور چندان خوب نیست. پارکینگ و تجاوز دوباره مشکل بزرگی برای شهر ایجاد کرده است.

۴-۱- جاده سانتیاگو: جاده زیارتی به جا مانده از قرون وسطی در عصر مدرن

«کامینود سانتیاگو» شبکه‌ای از راه‌های زیارتی است که در سرتاسر اروپا با همین اسم شناخته می‌شود و به مقصد شهر «سانتیاگو د کمپوستلا» در شمال غربی اسپانیا ختم می‌شود. کلیسای این شهر یکی از اماکن مقدس مسیحیان است که پس از «رم» و «بیت المقدس»، سومین مکان مقدس برای پیروان این دین به شمار می‌آید. این شبکه از راه‌ها، نقاط آغازین مختلفی از شهرها و کشورهای اروپایی (از کشور همسایه ی اسپانیا مثل فرانسه گرفته تا آلمان، ایتالیا، سوئیس، چکسلواکی و سایر کشورها) است که مقصد همه‌ی آن‌ها، کلیسای دی سانتیاگو د کامپوستلا در اسپانیا هست. این پیاده‌روی همچون زیارتی است که در تمام طول سال انجام می‌شود و اعتقاد بر این است که حضور در این زیارت باعث بخشایش گناهان می‌شود. کلیسای «سانتیاگو د کمپوستلا»، یک کلیسای جامع قدیمی است که در واقع بارگاه یکی از حواریون حضرت عیسی مسیح (ع) به نام جیمز مقدس است. به همین دلیل این مسیر پیاده روی را مسیر سنت جیمز نیز می‌گویند. این پیاده‌روی غالباً حدود سی روز طول می‌کشد.

۵- روش تحقیق

- ۱- در این تحقیق حاضر از روش تحقیق توصیفی- و جمع آوری اطلاعات به شیوه ای کتابخانه ای جهت تنظیم ادبیات نظری تحقیق استفاده شده است.
- ۲- استفاده از داده‌های موجود در اسناد فرادست به صورت متنی و رقمی

۵-۱- اهداف تحقیق

- ۱- بررسی نقش مدیریت شهری در برگزاری مراسمات آیینی_مذهبی
- ۲- شناسایی توان و پتانسیلهای خیابان ها و سایر فضاهای موجود در اطراف میدان نبوت جهت ساماندهی این فضا ها به منظور اجرای مراسم آیینی_مذهبی

۶- بررسی تاریخی منطقه ۸

محل تاریخی فرهنگی نارمک به عنوان هسته اولیه ناحیه، محله‌ای است با سکونت پایدار، امن و هویت‌مند که تعادل و پیوند مناسب و کنترل‌شده‌ای با کل منطقه و شهر دارد. این محله به دلیل برخورداری از زیرساخت‌ها، تأسیسات شهری، فضاهای باز و سبز شهری و فضاهای گوناگون جمعی، محیط با اصالت، با هویت اجتماعی-فرهنگی، پایدار، سرزنده و فعال برای ساکنانش به شمار می‌آید مهم‌ترین محور فعالیت منطقه ۸، محور شهید آیت است که میدان نبوت نیز در آن واقع شده است. این محور و میدان دارای نقش‌های مختلف گردشگری و اوقات فراغت، مرکز کاری، محل تعاملات اجتماعی و خرید هستند. قرارگیری این محدوده در لبه شرقی ناحیه دسترسی نسبتاً مناسبی را برای اغلب ساکنین ناحیه فراهم کرده است. میدان نبوت (نام پیشین: هفت حوض) یکی از بزرگترین میدان‌های شرقی تهران است. این میدان در قسمت جنوبی محله نارمک تهران و در منطقه ۸ شهرداری تهران قرار دارد و حالت مرکزی و همچنین تجاری در این محله دارد. میدان هفت حوض در واقع هسته اولیه محله نارمک تهران می باشد که حدود نیم قرن پیش به صورت کاملاً از پیش اندیشیده شده و شهرسازانه به صورت شطرنجی توسط فرانسوی‌ها ساخته شده و هفت حوض یکی از ۱۰۱ میدان سرسبز واقع در این محله می‌باشد. علت نام‌گذاری این میدان وجود هفت حوض در آن می‌باشد که پس از اصلاحات هندسی صورت گرفته بر روی آن این تعداد حوض‌ها حتی افزایش نیز پیدا کرد. میدان نبوت از معدود میدان‌های تهران است که صرفاً نقش فلکه ترافیکی نداشته و در آن شاهد فعالیت‌های اجتماعی نیز هستیم. همه روزه افراد زیادی از نقاط مختلف تهران به دلیل جذابیت‌های مختلف آن و خرید از مغازه‌های اطراف آن مثل بورس زیورآلات و البسه یا گذراندن اوقات فراغت خود در کنار فضاهای سبز، حوضچه‌ها، آب‌نماها و غذیه فروشی‌های متعدد واقع در اطراف میدان خود را به این نقطه می‌رسانند. از ویژگی‌های مثبت دیگر در مورد میدان نبوت می‌توان به وجود مبلمان‌های شهری متعدد در داخل آن، مسیرهای ایمن برای عابرپاده و نورپردازی زیبای آن در شب اشاره کرد. همچنین این میدان در مواقع خاص شاهد برگزاری رویدادهای خاص همچون عزاداری‌ها، اعیاد و برنامه‌های فرهنگی مختلف که توسط شهرداری تهران برگزار می شود می‌باشد. مسجد النبی به عنوان یکی از مراکز بزرگ فرهنگی و مذهبی در سطح منطقه در ضلع شمال غربی میدان هفت حوض قرار دارد.

۶-۱- ساختار فضایی منطقه ۸

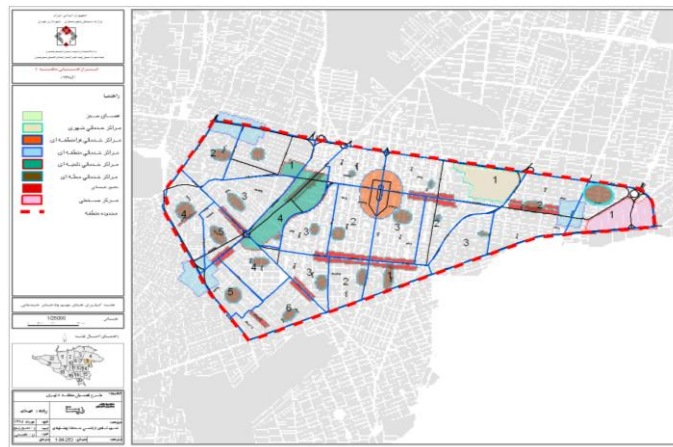
- منطقه ۸ طبق آخرین تقسیم‌بندی اداری از سه ناحیه به شرح زیر تشکیل شده است.
- ۱- ناحیه یک: این ناحیه در منتهی علیه شرقی منطقه قرار دارد و محلات تهران‌پارس، دردشت و مدائن را در بر می‌گیرد.
 - ۲- ناحیه دو: این ناحیه که محدوده اصلی مورد بررسی در این طرح است در بخش میانی منطقه واقع شده است و شامل چهار محله هفت‌حوض، نارمک (نارمک جنوبی)، فدک و زرکش می‌باشد.
 - ۳- ناحیه سه: این ناحیه که عمده بافت مسئله‌دار منطقه در آن واقع شده است در غرب منطقه قرار دارد و محلات عمدتاً فرسوده وحیدیه، تسلیحات، لشکر شرقی و لشکر غربی، کرمان و مجیدیه جنوبی در آن واقع شده‌اند.
- مهم‌ترین محور فعالیت منطقه ۸، محور شهید آیت است که میدان هفت‌حوض نیز در آن واقع شده است. این محور و میدان دارای نقش‌های مختلف گردشگری و اوقات فراغت، مرکز کاری، محل تعاملات اجتماعی و خرید هستند. قرارگیری این محدوده در لبه شرقی ناحیه دسترسی نسبتاً مناسبی را برای اغلب ساکنین ناحیه فراهم کرده است.

شکل ۱- نواحی سه گانه منطقه ۸ شهرداری تهران شکل شماره ۱ مأخذ: وبسایت شهرداری منطقه ۸

۲-۶- ساختار سلسله مراتب خدمات منطقه

- با توجه به اسناد فرادست مهم‌ترین محورهای خدمات رسان در سطح منطقه ۸ به شرح زیر می‌باشد.
- مرکز منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای: میدان نبوت (هفت حوض)
 - مراکز، ناحیه‌ای و محله‌ای: میدان حجر بن عدی و حدفاصل بین ۱۶ متری اول دوم
 - محورهای خدماتی منطقه: خیابان جانبازان، شهید آیت، شهید ثانی
- همان‌طور که از موارد فوق برمی‌آید مهم‌ترین مرکز واقع در منطقه ۸ میدان نبوت می‌باشد.

شکل ۲- مراکز عمده خدماتی در منطقه ۸ شکل شماره ۲ مأخذ: طرح تفصیلی منطقه ۸

۳-۶- بررسی وضعیت کاربری مذهبی و ویژگی‌های آن

مهم‌ترین عنصر مذهبی منطقه هشت مسجدالنبی نام دارد که در میدان نبوت (هفت حوض) قرار گرفته است و مقیاس فراناحیه‌ای دارد و نقش آن نیز علاوه بر کارکرد مذهبی، کارکرد سیاسی و رسانه‌ای نیز می‌باشد و یکی از حوزه‌های اصلی رای گیری در زمان انتخابات می‌باشد. اغلب این مساجد کارکرد محلی دارند و در این میان تنها مسجد جامع نارمک در خیابان سمنگان کارکرد ناحیه‌ای دارد. محله زرکش نیز با توجه به تعدد جمعیت ارامنه که دارای دین مسیحی هستند فاقد مسجد بوده و دارای کلیسا می‌باشد. این کلیسا که تارکمانچاس نام دارد در خیابان زرکش، خیابان مدرسه ارامنه قرار گرفته است.

۴-۶- برگزاری مراسمات آیینی-مذهبی در میدان نبوت (هفت حوض)

میدان نبوت در محل تقاطع محورهای گلبرگ و آیت قرار دارد. هر دو سوی میدان به فاصله حداقل ۵۰۰ متر دارای فضای مناسب پیاده مدار می‌باشد که مملو از کاربری‌های جاذب جمعیت است. در خود میدان نیز به عنوان یکی از موفق‌ترین فضاهای شهری تهران فعالیت‌های زیادی در جریان است. میدان نبوت (هفت حوض) یکی از بزرگترین میدان‌های شرقی تهران است. این میدان در قسمت جنوبی محله نارمک تهران و در منطقه ۸ شهرداری تهران قرار دارد و حالت مرکزی و همچنین تجاری در این محله دارد. میدان نبوت در واقع هسته اولیه محله نارمک تهران می‌باشد که حدود نیم قرن پیش به صورت کاملاً از پیش اندیشیده شده و شهرسازانه به صورت شطرنجی توسط فرانسوی‌ها ساخته شده و هفت حوض یکی از ۱۰۱ میدان سرسبز واقع در این محله

می‌باشد. علت نامگذاری این میدان وجود هفت حوض در آن می‌باشد که پس از اصلاحات هندسی صورت گرفته بر روی آن این تعداد حوض‌ها حتی افزایش نیز پیدا کرد. میدان نبوت از معدود میدان‌های تهران است که صرفاً نقش فلکه ترافیکی نداشته و در آن شاهد فعالیت‌های اجتماعی نیز هستیم. همه روزه افراد زیادی از نقاط مختلف تهران به دلیل جذابیت‌های مختلف آن و خرید از مغازه‌های اطراف آن مثل بورس زیورآلات و البسه یا گذراندن اوقات فراغت خود در کنار فضاهای سبز، حوضچه‌ها، آبنماها و اغذیه فروشی‌های متعدد واقع در اطراف میدان خود را به این نقطه می‌رسانند. از ویژگی‌های مثبت دیگر در مورد میدان نبوت می‌توان به وجود میلمان‌های شهری متعدد در داخل آن، مسیرهای ایمن برای عابر پیاده و نورپردازی زیبایی آن در شب اشاره کرد. همچنین این میدان در مواقع خاص شاهد برگزاری رویدادهای خاص همچون عزاداری‌ها، اعیاد و برنامه‌های فرهنگی مختلف که توسط شهرداری تهران برگزار می‌شود می‌باشد که شاهد استقبال گسترده‌ای از شهروندان از این مراسمات هستیم در واقعه بخاطر موقعیت خاص این میدان، طراحی جهت طیف گوناگون و فعالیت‌های تمامی گروه‌ها، فضای مفرح و جذاب میدان و از طرفی قرار گرفتن مسجد النبی به عنوان یکی از مراکز بزرگ فرهنگی و مذهبی در سطح منطقه که در ضلع شمال غربی میدان قرار دارد از مولفه‌های تاثیر گذار در برگزاری و استقبال مردم از مراسمات آیینی _ مذهبی است.. مهم‌ترین مسئله این میدان سرعت بالای وسایل نقلیه و دسترسی دشوار برای رسیدن به بخش مرکزی میدان است و حتماً باید سیاست‌های آرام‌سازی ترافیک در این محدوده در دستور کار قرار بگیرد.

شکل ۳- برگزاری مراسمات آیینی - مذهبی در میدان نبوت و استقبال مردم مأخذ: تنظیم نگارنده بر اساس برداشت‌های میدانی

شکل ۴- برگزاری مراسمات آیینی-مذهبی در میدان نبوت و استقبال مردم مأخذ: تنظیم نگارنده بر اساس برداشت‌های میدانی

۵-۶- رابطه بین رویدادهای آیینی ملی-محلی و دینی، فضاهای شهری اسلامی ایرانی و هویت ملی

فضاهای شهری محمل رویدادهای فرهنگی و اجتماعی محلی و ملی هستند که در مناسبت‌های مختلف با همکاری مردم بوقوع می‌پیوندند. میدانها و خیابانهای محله‌ها و شهرها، صحن امامزاده‌ها، جلوخان مقابل مساجد، تکیه‌ها و حسینیه‌ها، سالنهای ورزشی، حیاط مدارس و مکانهای عمومی از جمله این فضاهای عمومی و همگانی شهری هستند که رویدادهای محلی، ملی و مذهبی همچون تعزیه، عزاداری و سوگواری ایام محرم و صفر و غیره را در خود جای می‌دهند. این رویدادها که با اعتقادات و خاطرات مردم عجین هستند هم تصویر ذهنی افراد را از فضای شهری شکل داده و هم جزئی از هویت مکانی این فضاها محسوب میشوند. این رویدادها که در ایجاد فضای شهری ایرانی و اسلامی نقش اساسی دارند، شهرهای ایرانی را با هویت ملی و شیعی پیوند داده و هویت شهر اسلامی-ایرانی را تقویت می‌نمایند. (مولایی: تبیین جایگاه رویدادهای آیینی ایرانی-اسلامی در هویت فضاهای شهری).

شکل شماره ۳- رابطه بین رویدادهای آیینی_ملی_محلی و دینی، فضاهای شهری اسلامی ایرانی و هویت ملی(ماخذ اصغر مولایی- تبیین جایگاه رویدادهای آیینی ایرانی- اسلامی در هویت فضاهای شهری)

۶-۶- نقش مدیریت شهری در برگزاری مراسمات آیینی

نمادها و آیین‌های مذهبی در طی قرن‌ها همواره نظم و قواعدی را در ساختار شهرهای سنتی جاری کرده‌اند؛ و از دلایلی بوده که شهرها پاسخگوی بسیاری از نیازهای روحی و روانی ساکنان خود بوده‌اند. تحلیل شکل و ساختار شهر بدون توجه به مجموعه‌ای آیین‌های مذهبی که در طول سالیان متمادی برگزار می‌شود امکان‌پذیر نیست. نقش مراسم عزاداری محرم در کاهش آسیب‌های حاصل از تصلیب ساختار کهن شهر و هم‌پیوندی ساختار امروزی شهر می‌باشد. قواعد حاکم بر این مراسم، ساختار بی‌روح امروزی شهر را شکسته و به صحنه‌ای یکپارچه تبدیل می‌کند. تکایا و امامزاده‌ها، مساجد به‌عنوان نقاط کانونی و تأثیرگذار در ساختار شهر می‌باشند. تطبیق فضاها و عناصر شهری و صحنه‌های برگزاری مراسم سوگواری ماه محرم با پیکره‌ی شهر تا حدی است که بدون توجه به آن نمی‌توان تحلیل کاملی از سازمان فضایی شهر بدست آورد. در این ایام شهر نقش روزمره‌ی خود را رها کرده و تبدیل به صحنه‌ی نمایشی عظیم از پیوند بین شهر و مردم را آشکار می‌سازد. کالبد شهر ناگزیر از تطبیق با نوع مراسم، شکلی یکپارچه خواهد گرفت و عناصر گسست حاصل از در دوره‌ی مدرن به عاملی مثبت بدل می‌گردد.

با توجه به جایگاه و اهمیت این مراسمات به خصوص ایام تاسوعا و عاشورا، مدیریت شهری می‌تواند با اقدامات ذیل کالبد، منظر و سیمای شهر را برای برگزاری بهتر مراسمات آیین‌های مذهبی فراهم نماید:

- نصب بنر، بلبورد و استند با موضوع مراسمات آیینی - مذهبی
- نصب و آماده سازی جایگاه تجمع شهروندان به منظور برگزاری بهتر مراسم
- نظافت و پاکسازی سطح شهر
- همکاری با راهنمایی و رانندگی
- نصب المان‌های مرتبط در سطح شهر
- صدور مجوز برای برپایی ایستگاه‌های صلواتی و ...

۷- نتیجه‌گیری

مهمترین حوزه تأثیرگذاری هنرهای آیینی در هویت فضاهای شهری، حوزه فرهنگی و اجتماعی می‌تواند باشد که با آموزه‌ها، اعتقادات و احساسات پیوند دارند. همچنین با تجلی کالبدی این امر، نشانه‌ها و نمادهایی برگرفته از هنرهای ایرانی اسلامی بر کالبد فضاهای شهری در طول دوره‌های مختلف ایجاد می‌شود که عامل پیوند زندگی شهری با مفاهیم و مضامین فرهنگی و اجتماعی با تأکید و محوریت تفکر و احساسات ایرانی_شیعی و کانونی برای تقویت معنا، آرامش بخشی به شهر، یکی از مهمترین عناصر ساختاری شهری و فضایی بومی برای حیات هویت مند محلی و ملی محسوب می‌شود. با مطالعه و بررسی وضعیت فضاهای شهری مشخص گردید که این فضاهای عمومی از نظام سواره تأثیر پذیرفته و خلاء طراحی شهری در آنها به شدت احساس می‌شود. تحقق این امر مهم میتواند مقدمه‌های برای بازآفرینی هنرهای آیینی بویژه هنرهای نمایشی و ارتقای قدرت ملی انجامد. رابطه مابین هنرهای آیینی و فضاهای شهری رابطه‌ای فرهنگی و اجتماعی بوده که ریشه در هویت ایرانی و اسلامی شهرها و روستاهای ایرانی دارند. هنرهای آیینی که ریشه در هویت فرهنگی، اجتماعی و مکانی شهرهای ایرانی اسلامی دارند با تقویت ملاحظات مربوط به فضاهای شهری در ابعاد ذیل می‌توانند در راستای اهداف مذکور احیاء شوند:

- رویداد مداری فضاهای شهری معطوف به آیینهای ملی و محلی با هدف ارتقای سرزندگی و هویت ایرانی_اسلامی فضاهای شهری

- تقویت انعطاف‌پذیری فضاهای شهری بویژه در مناسبت‌های مختلف برای الحاقات و میلمان هنرهای آیینی و برگزاری مراسم‌ها

- زمینه سازی برای رویدادهای آیینی از طریق آرماسازی میدانها و جلوخانهای مهم شهری و محلی

– مدیریت برنامه های مربوط به رویدادهای آیینی با مشارکت مردم

در خصوص محدوده میدان نبوت شرایط به گونه ای است که پتانسیل های لازم از نظر عرض معابر ، فضاهای وسیع و باز میدان، پیاده روها، و قرار گرفتن مسجد النبی به عنوان یکی از مراکز بزرگ فرهنگی و مذهبی در سطح منطقه که در ضلع شمال غربی میدان قرار دارد از مولفه های تاثیر گذار در برگزاری و استقبال مردم از مراسمات آیینی _ مذهبی است . اما بحث ساماندهی این آیین ها در راستای هماهنگی با ماموریت های شهری وجود دارد که باید مد نظر گرفته شود گاهی این مراسمات همراه با ترافیک شدید می باشد در حقیقت مدیریت شهری به لحاظ اجرا و پیاده سازی آیین های مذهبی در راستای ماموریت های شهری چه نقشی را ایفا می کند. برای اینکه این آیینها بهتر و باشکوه تر انجام شود چه اقداماتی باید انجام دهد، با توجه به اینکه بعضی از این مراسمات سلسله مند هستند مثل دهه اول محرم، اعیاد شعبانیه عید قربان تا غدیر و... برای برگزاری هر چه باشکوه تر این آیینها مدیریت شهری چه اقداماتی انجام دهد. جهت انجام بهتر این مراسمات بهتر است:

۱- ابتدا یک تقویم آیین های مذهبی تهیه شود تا براساس این تقویم برنامه ریزی منسبی جهت برگزاری هر یک از این آیینها صورت پذیرد.

۲- با توجه به هر کدام از این آیینها یک تقسیم بندی در بین مناطق شهرداری تهران انجام گیرد و زمان و مکان هر یک از این آیینها به طور منظم مشخص و انجام پذیرد.

برگزاری این آیینها که ریشه در باورها و اعتقادات مردم دارند و بسار ارزشمند است در صورتی که مدیریت نشوند می تواند بحران ساز شوند و با اینکه این آیینها فرصت اخلاقی، ارزشی و اجتماع ساز هستند در صورت عدم مدیریت تبدیل به تهدید می شود این آیین ها بسیار ارزشمند هستند مدیریت شهری می تواند از این آیین ها در پایدار اجتماعی و.. استفاده کند به شرط اینکه به مرور زمان در جدال با زنگی شهروندان، امور روزمره مردم، فعالیت کسبه و اقشا مختلف شهر نباشد. مدیریت شهری در حوزه های مختلف شهری فعالیت می کند یکی از این حوزه ها ، حوزه اجتماعی و فرهنگی است در این حوزه شاهد برگزاری آیینهای مذهبی هستیم. که مدیریت شهری باید یک رویه والگوی مشخصی جهت برگزاری این آیینها داشته باشد.

منابع

- ۱- راهکارهای استفاده از مراسم تاسوعا و عاشورا به عنوان پتانسیل توریسم فرهنگی – مذهبی در محدوده بخش مرکزی تهران- اسماعیل قادری، عزت اله عزتی ، شقایق فراهانی
- ۲- تبیین جایگاه رویدادهای آیینی ایرانی- اسلامی در هویت فضاهای شهری- دکتر اصغر مولایی- استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی، تبریز ایران)
۱. بررسی تعامل مراسم آیینی و ساخت شهر مشهد در طرح های توسعه شهری (نمونه موردی مراسم عزاداری ایام محرم و صفر در بافت قدیم مشهد) دکتر اسماعیل شیعه و دیگران
- ۳- افروغ، عماد (۱۳۷۷) فضا و نابرابری اجتماعی، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، چاپ اول
۲. پاکزاد، جهانشاه (۱۳۷۵): هویت و این همانی با فضا، مجله صفا، شماره ۲-۲۱، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی.
۳. آسایش، ح مشیری، (۱۳۸۱) (روش شناسی و تکنیک های تحقیق علمی در علوم انسانی با تاکید بر جغرافیا) ، نشر قومس
۴. گردشگری مذهبی: فصلنامه علوم انسانی، سال دهم: شماره ۳۱
۵. خلیلی چرمپینی، اکبر: ۱۳۸۹: نگاهی به توریسم مذهبی و اهمیت آن؛ همایش منطقه ای توریسم و توسعه: دانشگاه آزاد اسلامی واحد یاسوج
۶. دفتر مطالعات اقتصادی وزارت بازرگانی: ۱۳۸۸: بررسی صنعت گردشگری در ایران و کشورهای اسلامی
۷. رحیم پور، علی و سید حسینی، سید داوود: ۱۳۷: سیمای جهانگردی اسلامی؛ محیا؛ تهران؛ چاپ اول
۸. فیض آبادی، مصطفی جهانگیر و وزیری محبوب، سید جمال؛ ۱۳۹۰: ضرورت مطالعات آینده پژوهی و روشهای آن در توسعه گردشگری مذهبی؛ کنفرانس میقات الرضا (ع)؛ مشهد.
۹. همایون، محمد هادی؛ ۱۳۹۱: جهانگردی ؛ ارتباطی میان فرهنگی: مطالعه تطبیقی الگوی غربی معاصر و الگوی اسلامی؛ انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، تهران؛ چاپ دوم
۱۰. ابن اثیر، عزالدین ابی الحسن. (۱۴۰۷ق). الكامل فی التاریخ. بیروت: دارالکتب العلمیه.
۱۱. ابن تغری بردی، جمال الدین ابی المحاسن یوسف. (بی تا). النجوم الزاهره فی ملوک مصر و القاهره. دارالکتب مصر.
۱۲. ابن الجوزی، أبو الفرج عبد الرحمن بن علی بن محمد. (۴۱۲ق). المنتظم فی تاریخ الأمم و الملوک، بیروت: دار الکتب العلمیه.
۱۳. ابن خلدون، بد الرحمن بن محمد. (۱۳۶۳). العبر، ترجمه عبد المحمد آیتی، بی جا: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
۱۴. ابن طاووس، سید. (۱۳۷۸). اللهوف فی قتلی الطفوف. ترجمه عبدالرحیم عقیقی بخشایشی، قم: دفتر نشر نوید اسلام.
۱۵. ابن العماد الحنبلی، ابی الفلاح عبدالحی. (بی تا). شذرات الذهب، بیروت: داراحیاء التراث العربی.

۱۶. احمد، عزیزالدین. (۱۳۶۷). تاریخ تفکر اسلامی در هند، مترجمان نقی لطفی، محمد جعفر یاحقی، تهران: مؤسسه ی کیهان.
۱۷. بی آزار شیرازی، عبدالکریم. (۱۳۷۷). عاشورا در سرزمین ها، ایران و شبه قاره هند. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۸. بیضایی، بهران. (۱۳۴۶). بازیابی یک تعزیه، بی تا: بررسی کتاب.
۱۹. چلکووسکی، پیتر. (۱۳۶۷). تعزیه هنر بومی ایران. ترجمه داوود حاتمی، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۲۰. جعفر، حسین علی. (۱۳۶۳). «تعزیه داری در هند»، ترجمه افضل دلویی، کیهان فرهنگی، ش ۷، صص ۳۱-۳۲.
۲۱. حسن بیگی، محمد رضا. (۱۳۶۶). تهران قدیم، تهران: انتشارات ققنوس.
۲۲. الحسن، مشیر. (بی تا). جنبش اسلامی و گرایش های قومی در مستعمره ی هند، ترجمه ی حسن لاهوتی، مشهد: مرکز بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
۲۳. حکمت، علی اصغر. (۱۳۳۷). سرزمین هند. تهران: دانشگاه تهران.
۲۴. خواجه پیری، مهدی. (۱۳۹۲). «مراسم عاشورا در هند و بنگلور». مجله اخبار شیعیان فروردین ۱۳۸۷، شماره ۲۹.
۲۵. دولافوز، ث. ف. (۱۳۱۶). تاریخ هند، ترجمه محمد تقی فخر داعی گیلانی، تهران: چاپخانه مجلس.
۲۶. دها، شیلا. (۱۳۶۳). تاریخ هند، ترجمه ی داود حاتمی، بی جا: خوشه.
۲۷. الذهبی، شمس الدین محمد بن احمد. (۱۴۱۳ق). تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الأعلام، بیروت: دار الکتاب العربی.
۲۸. رجبی، حسین، «امام حسین (ع) و عاشورا از دیدگاه برخی نویسندگان معاصر (۱)»، اسوه، ۵۱.
۲۹. رضوی اطهر، عباس. (۱۳۶۷). شیعه در هند، ترجمه مرکز مطالعات و تحقیقات، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۳۰. زمجی اسفزاری، معین الدین محمد. (بی تا). روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات، کلکمه مطبعه زرپاسری.
۳۱. سراج جوزجانی، منهاج. (۱۸۶۴م). طبقات ناصری، کلکته:.
۳۲. سلیمی، عبدالحکیم. (۱۳۸۱). فلسفه عزاداری امام حسین (ع)، مجموعه مقالات همایش امام حسین (ع). تهران: نشر مجمع جهانی اهل بیت.
۳۳. شوشتری، جعفر. (۱۳۸۱). «نگاهی به واقعه عاشورا»، ترجمه خلیل الله فاضلی، جام جم، ۱۷ و ۱۹/ ۸۱/۱.
۳۴. شهیدی، عنایت الله. (۱۳۸۰). پژوهشی در تعزیه و تعزیه خوانی. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.
۳۵. الطباطبایی، سیدعبدالعزیز. (۱۴۱۷ق). معجم اعلام الشیعه. قم: مؤسسه آل البيت.
۳۶. غریب پور، بهروز. (۱۳۷۸). هنر مقدس صورت خوانی= پرده خوانی، فصلنامه هنر، ش ۴، ۵۶.
۳۷. غریب پور، سیامک. (۱۳۷۹). نمایش در لرستان، از آیین تا سال ۱۳۷۰، خرم آباد: بی نا.
۳۸. لاپیدوس، ایرام. (۱۳۷۶). جوامع اسلامی، ترجمه محمد رضا و محسن مدیر شانه چی، مشهد: آستان قدس رضوی.
۳۹. ماربین آلمانی. (بی تا). سیاست الحسینیة یارولیسویون کبیر، تهران: چاپ زهره.
۴۰. محمد زاده، مرضی. (۱۳۸۹). عاشورا در شعر معاصر و فرهنگ عامه، تهران: مجتمع فرهنگی عاشورا.
۴۱. مشحون، حسن. (۱۳۵۰). موسیقی مذهبی ایران، تهران: سازمان جشن هنر.
۴۲. مصاحب، غلامحسین. (۱۳۸۳). دایره المعارف فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۴۳. معتمدی، سیدحسین. (۱۳۸۷). عزاداری سنتی شیعیان. قم: عصر ظهور.
۴۴. معیر الممالک، دوستعلی. (۱۳۵۱). یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین شاه، تهران: بی نا.
۴۵. ملک پور، جمشید. (۱۳۶۳). ادبیات نمایشی در ایران، تهران: توس.
۴۶. هالیستر، جان نورمن. (۱۳۷۳). تشیع در هند. ترجمه آزر میدخت، مشایخ فریدی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
۴۷. هنوی، جونس. (۱۳۶۵). زندگی نادرشاه، ترجمه اسماعیل دولتشاهی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی
48. Olsen, D.J. The city as a work of art: London, Paris, Vienna. New Haven: Yale University Press, London; 1968.
49. UNEP. Integrating the Environment in Urban Planning and Management. United Nations Environment Programme: Nairobi, Kenya; 2013.
50. UNEP, UNWTO. Making Tourism More Sustainable- a guide for policy makers. Spain: UNEP, UNWTO, 210; 2005.
51. Mehta, Dr. Dharmendra, Dharmendra S. Yadav, and Dr Naveen K Mehta. A Literature Review on Management of Mega Event- Maha Kumbh (Simhastha). IJRSI; 2014. 45-49.